

ЗАКОНСКО РЕГУЛИСАЊЕ ЗАБРАЊЕНОГ НЕСКЛАДА САМОУПРАВНОГ СПОРАЗУМА И УГОВОРА КАДА СУ ЈЕДАН ДРУГОМЕ ОСНОВ И ОКВИР ⁽¹⁾

I

Закон о удруженом раду и Закон о облигационим односима су у погледу регулисања читавог низа материја комплементарни. Тако је го између осталог и са материјом промета друштвених средстава. Постоји законска могућност да се тај промет реализује на тај начин да се као *iustus titulus* било засебно, било кумулативно, односно сукцесивно појави и самоуправни споразум и уговор. У том случају се *saedes materiae* примењују односне одредбе како Закона о удруженом раду тако и Закона о облигационим односима. Као и у домену других материја у којима се прожимају правила ова два закона, и у области међусобне релације самоуправног споразума и уговора, када један другоме служе за основ или оквир, читав низ питања ће изнети тек пракса примене закона. Намера је да се укаже на један проблем који се тиче правних последица могућег несклада између два инструмента промета, самоуправног споразума и уговора, у ситуацији када су они међусобно директно повезани сегменти ланца промета.

Самоуправни споразум је акт широког спектра.⁽²⁾ Без обзира што његова правна природа још увек није довољно испитана, широки спектар правила његовог правног режима указује на могућност и такве хипотезе у којој ће се самоуправни споразум наћи у функцији промета. При томе су отворена два правца: један је да се овај акт појави као директан основ преношења средстава у друштвеној својини, без посредовања уговора. Пренос средстава у друштвеној својини са једног на други дру-

(1) Овај рад представља допуњен и прилагођен део нацрта обухватнијег рада, написаног маја — августа 1977. о забрањеним дивергенцијама унутрашње и изјављене воље.

(2) О општој проблематици, о модификацији и престанку самоуправних споразума, примене правила облигационог права на самоуправне споразуме, као и њиховог тумачења, в. нарочито: Цигој, др Стојан, Настанак, промена и престанак самоуправних споразума и друштвених договора, Страни правни живот, бр. 99/1977, стр. 33 — 49; Перовић, др Слободан, Начин престанка самоуправних споразума, *ибид.*, стр. 49 — 65; Лоза, др Богдан, Примјена правила облигационог права на самоуправне споразуме, *ибид.*, стр. 77 — 85; Поповић, др Славољуб, Однос самоуправних споразума према другим правним актима, *ибид.*, стр. 13 — 23; Стојановић, др Драгољуб, Тумачење уговора, самоуправних споразума и друштвених договора, *ибид.*, стр. 85 — 96; Кошутић, др Будимир, Самоуправни споразум као извор права, стр. 3 — 13; Грулче, др Арсен, Контрола уставности и законитости самоуправних споразума, *ибид.*, стр. 23 — 33, као и у овим радовима цитирана дела.

штвени субјект без накнаде могао би да се обуче у форму и основ самоуправног споразума, без потребе за једним актом реализације као што је уговор. (Мада, цео комплекс питања око основа, начина и облика преношења средстава у друштвеној својини чини засебно питање и поље за ширу дискусију). Други је правац, који ће вероватно бити и учесталији, да се самоуправни споразум са прометном функцијом буде само оквирни акт, при чему ће се ради реализације промета појавити потреба за уговором као инструментом финализације садржаја самоуправног споразума.

У таквом односу, два акта су комплементарна, при чему је уговор деривираан из самоуправног споразума, пошто се јавља као акт реализације самоуправног споразума којим се заснивају материјалне обавезе.⁽³⁾ Та хипотеза је предвиђена и Законом о облигационим односима и Законом о удруженом раду. Одредбе закона налажу обавезу уговорним странама да уговор закључе у складу са самоуправним споразумом.

Друга хипотеза је ређа и није директно регулисана законом, сем у једном изнимном случају у Закону о удруженом раду, али ће се вероватно и ван тог изнимног случаја у пракси промета у неким случајевима појавити као могућност. Она се тиче ситуације када ће уговор бити оквирни или претходни акт из којег ће произићи потреба за закључивањем самоуправног споразума. Питање међусобног односа та два акта у таквој релацији остало је отворено у оба поменућа закона.

Према томе, могуће је да самоуправни споразум и уговор у промету средстава у друштвеној својини служе један другоме за основ и оквир. Када је у истој прометној операцији реализација промета регулисана и самоуправним споразумом и уговором, и поред различитости димензија регулативне спецификације, може да дође до дивергенције између садржаја, права и обавеза странака установљених у овим актима. Та дивергенција ће се исказати у садржају деривирааног акта.

Питање, на које тражимо одговор, јесте, да ли је дозвољена дивергенција између самоуправног споразума и уговора када један другоме служе као основ и оквир у реализацији материјалних права учесника споразумевања и уговарања. Мера несклада може бити различитог интензитета. У неким случајевима ће деривативан акт бити само акт употпуњења или конкретизације општих одредаба акта из којег произилази, када ће најчешће бити речи о комплементарности, а не о неусклађености. Некада ће разлике бити корективног карактера (рок, место, време, начин извршавања обавезе и сл.). Међутим, некада ће дивергенција бити много израженија и тицаће се битних обавеза странака у прометној операцији. Поред тога, могуће је да ће се дивергенција одредаба два акта тицати и друштвеног поретка и правила морала.

У свим тим хипотезама поставља се питање карактера санкција за несклад два акта. У неким случајевима ће бити речи о нескладу који

(3) В., Др Слободан Перовић, Самоуправни споразуми којима се утврђују материјалне обавезе учесника и уговори облигационог права, Самоуправно право, Београд, 2/1978, стр. 57 и др.

ће остати у границама дозвољеног, а у другим о нетолерисаној дивергенцији, при чему, у зависности од случаја долазиће у обзир низ санкција, почев од релативне до апсолутне ништавости деривираног акта, па и ништавости која ће се наћи на разини између релативне и апсолутне ништавости преко нове установе нашег облигационог права прописаног Законом о облигационим односима који предвиђа усклађивање уговора са самоуправним споразумом иницираног и од лица која нису у уговорном односу.

У детаљној елаборацији проблематике правног режима и карактера санкција за дивергенцију уговора и самоуправног споразума када кумулативно регулишу права и обавезе учесника у истој прометној операцији, најпре ће се покушати сагледати несклад уговора и самоуправног споразума из кога је уговор деривиран. То најпре због тога што је ова хипотеза подробније регулисана Законом о облигационим односима и Законом о удруженом раду. Детаљније разматрање ове ситуације обрађаже чињеница што правила закона могу бити меродавна за решавање санкција другог случаја који ће се разматрати (када је претходан акт уговор), код којих немамо изричита правила, али и због тог што из законских формула могу произићи неке нејасноће око права и дужности „лица која нису уговорне стране” у погледу усклађивања уговора. Потом ће се испитати да ли је уопште могућа, односно дозвољена друга помента хипотеза, да уговор буде основ и оквир самоуправном споразуму и, уколико је то законски могуће, како би се решио проблем несклада потоњег акта са првим.

II

Када је уговор деривиран из самоуправног споразума меродавна су неколико општих и посебних правила. Закон о облигационим односима у чл. 6 предвиђа дужност друштвених правних лица да у заснивању свих својих облигационих односа поштују самоуправне споразуме: Друштвена правна лица која заснивају облигационе односе ради извршавања самоуправног споразума који су међусобно закључили дужна су да поступају у складу са тим самоуправним споразумом. Поред тога, у заснивању облигационих односа друштвена правна лица дужна су да воде рачуна о самоуправним споразумима и друштвеним договорима које су закључила са другим и о својој одговорности за извршавање обавеза преузетих тим самоуправним споразумима и друштвеним договорима.

Нешто је конкретнија одредба по својим правним импликацијама и по свом регулативном домету у односу на испитивани случај. Правило члана 22. Закона о облигационим односима, које предвиђа обавезу друштвених правних лица и грађанских правних лица да у заснивању облигационог односа поступају у складу са својим статутом и другим општим актима. Међутим, према одредби истог члана, уговор који је закључен супротно тим актима остаје на снази, осим ако је за то друга страна

знала или морала знати или ако је законом друкчије одређено. Ова одредба се очигледно првенствено односи на релацију уговора према општим самоуправним актима, а не и на однос било ког самоуправног споразума и уговора који се на њега ослања. Међутим, примена ове одредбе дошла би у обзир и у неким случајевима када је у питању склад самоуправног споразума и уговора. У неким случајевима самоуправни споразум може имати домет само појединачног акта. У неким могућим ситуацијама пак самоуправни споразум може добити и обележја општег акта. О овом последњем може бити речи нарочито у оним самоуправним споразумима у којима се регулише правни статус организације удруженог рада или друга питања статусног карактера, као што су напр., права и обавезе радника у удруженом раду. Из самоуправних споразума којима се регулишу таква статусна питања, могле би настати и неке материјалне обавезе чија реализација намеће и закључивање облигационог уговора. Уговор који би се закључио супротно таквој врсти самоуправног споразума у принципу би производио правна дејства без обзира на свој садржај, контраран самоуправном акту. Тачније, услов пуноважности уговора у датом случају јесте да је друга уговорна страна била савесна, односно, да није знала или није морала знати за самоуправни споразум (или други општи самоуправни акт) из кога је уговор деривирао. Уговор не би произвео правна дејства ни онда ако би закон другачије одредио правни третман његовог противљења са општим самоуправним актом.

Поставља се питање, какав је карактер неважности уговора који је противан општем самоуправном акту, односно, самоуправном споразуму у случају да је саговорач знао за контраран садржај општег акта, или када закон забрањује његово даље функцирање на правном плану.

Одговор налазимо у меродавним правилима члана 118 Закона о облигационим односима која се иначе односе само на други део питања. Закон, наиме, у овој одредби решава једну специфичну хипотезу обавезног склада уговора са самоуправним споразумом: случај кад учесници у самоуправном споразуму закључе уговор ради *извршења* тог споразума. Тада закон са несумњивом когентношћу у дикцији, одређује да уговор мора бити у сагласности са самоуправним споразумом. Међутим, ако уговор ипак није закључен у сагласности са самоуправним споразумом, према закону, сваки учесник у самоуправном споразуму, па и онај који није уговорна страна, *може* захтевати да се такав уговор *усклади* са самоуправним споразумом, или, ако то није могуће, да се у целини или делимично *поништи*. Право на захтев за усклађивање уговора престаје у субјективном застарном року од године дана који почиње тећи почев од сазнања за чињеницу несклада.⁽⁴⁾ Закон још прописује правила о враћању и накнади у случају поништења уговора, дакле ситуацију када се уговор није одржао на снази његовом ревизијом у складу са регулама самоуправног споразума. Закон одређује да ако је на основу уговора који је поништен нешто било *испуњено*,

(4) В. чл. 120 ст. 1 и ст. 2 Закона о облигационим односима.

има се извршити *враћање*, а ако то није могуће, или ако се природа онога што је испуњено противи враћању има се дати одговарајућа накнада у новцу, према ценама у време враћања, односно доношења судске одлуке.⁽⁵⁾ У вези санкција за овај случај несклада уговора са самоуправним споразумом, тј. случај када је уговор акт извршења тог споразума може се најпре констатовати да је она оригинално, рационално и еластично решење Закона о облигационим односима, које ће удовољити захтевима праксе уговарања и споразумевања. Међутим, у појединостима посматрано, као и у претходном случају, случају контрарности уговора статусном самоуправном акту, ствари нису до краја јасне у погледу карактера и последица неважности уговора али и у погледу појединачних последица почев од права на позивање на ревизију односно поништење до других појединости.

У испитиваном случају није реч ни о обичној судској ревизији уговора који је предвиђен као модификационо правило у материји апсолутне, а понекад и релативне ништавости из неких грађанских законика (нпр. Мађарског грађанског законика од 1959, коју је потврдила али унеколико и изменила ревизија овог Законика од октобра 1977. године)⁽⁶⁾, већ правило које даје основа да се говори о посебној врсти правних последица.

Већ у дикцији и према употребљеним речима садржаних у ст. 1 и ст. 2 члана 118 Закона о облигационим односима се може запазити да су заступљене карактеристичне формуле и апсолутне и релативне ништавости: У ст. 1 овог члана каже се да кад учесници у самоуправном споразуму закључе уговор ради извршења тог споразума, уговор мора бити у сагласности са тим самоуправним споразумом. Израз „мора“ упућује на недвосмислену дужност уговарача деривираног уговора да клаузуле уговора ускладе са самоуправним споразумом, дакле на један когента, императиван захтев за склад уговора са самоуправним актом који му је основ и оквир. Оваква дикција би лако упућивала на закључак (уколико не би било других меродавних правила) да је закон за случај несклада два акта презумирао апсолутну ништавост уговора. Међутим, став 2 истог члана одмах доводи у сумњу овакав закључак. Наиме, одре-

(5) В. чл. 119 Закона о облигационим односима.

(6) В. Службени лист НР Мађарске (Magyar Közlöny, A Magyar Népköztársaság Hivatalos Lapja), Будимпешта, од 25. октобра 1977, год. бр. 78. Параграф 209 ревидираног текста МГЗ у ст. 1. и 2. одређује да када друштвено правно лице користи једнострано одређење опште услове пословања којима се обезбеђује неоправдана једнострана корист, оштећујућу одредбу може напасти пред судом државни орган или друштвено правно лице. У случају основаности овог захтева суд ће утврдити неважност оштећујуће одредбе и то са дејством према свима. Ово је правило које допуњује лезионарно правило из пар. 201 МГЗ, при чему се уочава напуштање концепције релативне ништавости и кретање ка компромису између апсолутне и релативне ништавости. Суд додуше нема право на ревизију уговора као у „главном“ правилу о прекомерном оштећењу (§ 201 МГЗ), већ уколико утврди нееквиваленцију, мора да поништи одредбу. При томе он не мора поништити и ~~то~~ акт, већ само оштећујућу одредбу, што у ствари представља својеврсну когентну ревизију једног дела општих услова пословања или уговора. Лезионарно правило из ранијег пар. 201 и даље носи исту нумерацију и формулацију, али се више не предвиђа могућност директне судске ревизије уговора ако није реч о релацији општих услова пословања друштвених правних лица и уговора, већ само о повреди еквивалентног односа у престајама физичких лица и грађанских правних лица. Ревизија у виду промене неравноправних услова пословања или одредаба уговора вреди дакле само за уговоре закључених између странака код којих је макар правно лице.

бује, да када је уговор противан самоуправном споразуму, сваки учесник у самоуправном споразуму, па и онај који није уговорна страна, може захтевати усклађивање или поништај уговора. Реч „може“ ни учесницима споразума, ни трећим лицима не налаже обавезу за подношење захтева за ревизију, нити поништаја уговора. Тиме закон упућује на другачији закључак, супротан ономе који нуди цитирани први став: интервенција учесника или трећих у правцу ревизије уговора следи у зависности од њихове процене и заинтересованости за ревизију. То би значило да је овде закон унео елементе релативне ништавости.

Дилема је очита: у једној формули (реч „мора“) закон упућује на закључак о апсолутној ништавости, у друго пак (реч „може“) на консеквенцу релативне ништавости дивергентног уговора. Који је коначно карактер ништавости који се овде сугерише?

Ову дилему појачава још једна чињеница. Право на ревизију или поништај уговора имају не само учесници самоуправног споразума (који по правилу директно и не морају бити уговорне стране, обзиром на начин закључивања самоуправног споразума, али не само због тога не морају бити уговорне стране, већ и због тога што деривирани уговор могу закључити и трећи), већ и „онај који није уговорна страна“. Укључивање трећих у ред лица са правом на ревизију и поништај уговора може лако упутити и на превагу апсолутне ништавости, али може да укаже и на мање од тога.

У материји апсолутне ништавости је уобичајена формула права на нападање уговора обично дата у смислу значења израза „свако заинтересовано односно треће лице“, укључив наравно и одговарајућег државног органа, у ранијим формулацијама наших закона често јавног тужиоца, у новије време друштвеног правобраниоца самоуправљања, или другог органа, заступника општих друштвених интереса. Формула „онај који није уговорна страна“ је несумњиво довољно широка да обухвати и лица, све субјекте који заступају општи друштвени интерес. Исто тако, израз је довољно еластичан да обухвати и друга заинтересована лица. Међутим, са становишта правила о апсолутној ништавости, израз би могао бити и непрецизан. То утолико пре ако се има у виду истовремено и формула која упућује на могућност нападања уговора. Практично, не само заинтересована, већ и сва лица, изгледа, укључив и друштвене органе, заступнике општег интереса могу покренути захтев за ревизијом и поништајем уговора. Та ширина круга лица који су овлашћени на поништај је разумљив и неопходан, пошто се ради о заштити општих интереса. Међутим, није схватаљиво, зашто закон није *обавезао* на покретање поступка ревизије или поништаја, нарочито онда када је очигледно повређен општи интерес. Несумњиво је, да интервенција свих тих лица није увек потребна, јер је некад реч о безначајном или правно ирелевантном одступању уговора од споразума. Али се чини да је макар друштвени правобранилац самоуправљања требао имати когентну обавезу покретања поступка поништаја када је повређен друштвени интерес. Он је несумњиво и у овом случају дужан

да интервенише и може интервенисати и по основу члана 10 (опште правило о заштити од повреде друштвеног поретка и морала) Закона о облигационим односима, али је, чини се, овде то требало конкретизовати као дужност макар једног од лица који су обухваћени изразом „и онај који није уговорна страна“, а не само као могућност.

Осим тога, преширока формула којом се обухвата практично свако заинтересовано, али и незаинтересовано лице са овлашћењем на активну легитимацију у спору око неусклађености уговора сам по себи упућује на најоштрију варијанту апсолутне ништавости, што се и може аргументовати. Најоштрију због тога, што у материји апсолутне ништавости право на нападање по правилу имају одговарајући друштвени орган и свако заинтересовано лице. Овде су заступљена и лица која нису директно заинтересована. Међутим, оштрину формуле изузетно ублажава диспозитивност права на поништај и ревизију баш свих овлашћених на нападање уговора. Исто тако, ублажење је и чињеница што се у формули изричито не именује друштвени (правобранилац самоуправљања) или одговарајући државни орган, иако опет, наравно, формула укључује и могућност њихове интервенције. Оваква дивергенција између ширине круга лица овлашћених на интервенцију у правцу отклањања последица несклада уговора са самоуправним споразумом и когентних дикција око обавезе странака да свој уговор закључе у складу са актом из којег извире и које извршава представља истовремену антиципацију два екстрема у одређивању правних последица дивергенције у питању: и правила о апсолутној ништавости, и то у његовој „оштрији“ варијанти и правила о релативној ништавости.

Свему овоме се мора додати и питање права на нападање лица која нису заинтересована. Могуће је да поништај траже и лица која нису упозната са садржајем самоуправног споразума у потпуности, те да захтев поставе и у сасвим неоправданим случајевима, па и онда када учесници самоуправног споразума имају друштвено оправдани што пречи интерес за реализацијом материјалних обавеза преко уговора.

Ако би ипак тражили једну квалификацију неважности уговора у случају када се извршавајући самоуправни споразум нађе у противности са њим, имајући у виду и елементе апсолутне (ширина круга овлашћених на нападање уговора, когентан захтев закона у погледу склада уговора са самоуправним споразумом) и елементе релативне ништавости (диспозитивности овлашћења на нападање) који су истовремено присутни у односним формулама закона, могло би се констатовати, да се ради о једном новом примеру „компромисне апсолутне ништавости“, тј. ништавости са елементима и апсолутне и релативне ништавости. Но, ипак, чини се, то није ништавост на средини између апсолутне и релативне ништавости, већ ништавост, којим ипак доминирају општи интереси, и која се због тога више помера према правилима о апсолутној ништавости, без обзира на присуство елемената релативне ништавости. (Тај случај квалификације компромисне ништавости није једини међу правним инструментима нашег уговорног права, такву квалификацију у једном делу наше правне књижевности је добило и правило о преко-

мерном оштећењу, због његовог објективног конципирања и због интереса друштва за реализацијом начела еквивалентности у уговорном праву.) Општи интереси доминирају у испитиваном случају ништавости уговора не само због когентне дикције закона о обавезном складу уговора са самоуправним споразумом који му служи за основ и оквир и којег извршава, већ и због начина настанка самоуправног споразума, јер је он резултат колективног одлучивања радних људи, наспрам уговора који је обично акт сагласности само двеју воља.

Поред овога, питање оштрине санкција за несклад уговора са самоуправним споразумом када му је овај последњи основ и оквир, поставља се у још једном правцу. Познато је да је у материји забрањених уговора и у нашој досадашњој судској пракси по угледу на одговарајућа правила социјалистичких грађанских законодавства (Руски ГЗ, Чехословачки ГЗ и др.) а на основу индикације одредаба предатних правила из чл. 600 Општег имовинског законика за Црну Гору из 1888. г., модификованих према савременим схватањима, у случају посебно изражене дивергенције уговора са законом, на предмет престације несавесне уговорне стране примењивана је санкција одузимања у корист друштвене заједнице.

Закон о облигационим односима је усвојио правило о одузимању предмета престације несавесног уговарача и унео је једно ново моћно позитивно правно средство заштите друштвене својине и правило којим се штити друштво од забрањених и неморалних уговора. У чл. 104, ст. 2 Закон је изричито прописао да ако је уговор ништав због тога што је по својој садржини или циљу противан уством утврђеним начелима друштвеног уређења, принудним прописима или моралу социјалистичког самоуправног друштва, суд може одбити, у целини или делимично, захтев несавесне стране за враћање оног што је другој страни дала, а може и одлучити да друга страна оно што је примила по основу забрањеног уговора преда општини на чијој територији она има седиште, односно пребивалиште, или боравиште.

Ако посматрамо ово правило засебно, треба истаћи, да се оно увек може примењивати и на случај када је несклад уговора са својим основом, самоуправним споразумом толико изражен да се вређају општа начела друштвене заједнице, те да у тој хипотези долази у обзир и санкција одузимања предмета у корист друштвене заједнице, односно општине.

У овој хипотези се вероватно не намеће никакав посебан проблем. Проблем се отвара, чини се, у једној другој димензији, и то у два правца: први се тиче тога, да ли ће се наведени несклад уговора са самоуправним споразумом третирати увек као таква мера повреде којом се аутоматски, без даљег апострофирају одребе о одузимању предмета престација, или само у одређеним случајевима, у зависности од околности конкретног случаја. Наиме, ако би тај несклад био увек пример поверде општих друштвених интереса, ни примена правила о релативној ништавости, нити примена правила о једној компромисној апсолутној ништавости не би долазила у обзир, већ само правила о оној најоштр-

јој варијанти апсолутне ништавости код којих се поред других, уобичајених санкција апсолутне ништавости, примењује и правило о одузимању предмета у корист друштвене заједнице. Ако би тај несклад између два поменућа акта био супротан општим интересима друштва само у појединим конкретним случајевима тада би санкција одузимања долазила у обзир само у дотичним случајевима. Други правац се тиче следећег проблема: Уколико су уговор којим се извршава самоуправни споразум закључила друштвена правна лица, под претпоставком да је уговор противан споразуму из кога извире и под претпоставком да је тиме повређен општи интерес, поставља се питање, има ли места одузимању предмета, пошто се предмет несавесне стране иначе налази у друштвеној својини.

Не улазећи у детаљнија разматрања, чини се, да се код првог проблема може наћи следећа солуција. Формуле закона о облигационим односима, и поред когентних дикција, не дају основа закључку да сваки несклад уговора са самоуправним споразумом којег уговор извршава увек толиког интензитета и таквог карактера да би вребао општа начела заједнице. На то указује и чињеница што закон не изриче без даљег неважност уговора, већ указује и на могућност његове ревизије, усклађивања са актом из кога извире. По себи се разуме, да таква ревизија не би долазила у обзир уколико би противречност садржаја уговора са самоуправним споразумом била таквог интензитета да би се тиме задирало у основна начела друштвене заједнице. У том случају несумњиво, никакво усклађивање уговора не би долазило у обзир, већ би се примењивала правила најоштријих санкција о забрањеним уговорима. Чини се да је закон дао исправно начелно решење. Утолико пре, што уговор може одступити од свог основа само у неким небитним појединостима, које не само да не дирају у установу тзв. јавног поретка и морала, већ ни у установу релативне ништавости. За такав случај одступања уговора од свог основа и оквира закон је оправдано предвидео само ревизију, усклађивање уговора са самоуправним споразумом, и то само као могућност, а не и обавезу. Као могућност, ипак, само и искључиво онда, када су одступања толико незнатна, небитна и не дирају основна права и обавезе учесника да ни учесници самоуправног споразума ни утоварачи, нити други, немају правног интереса за усклађивањем. Закључак је дакле, да противљење уговора самоуправном споразуму није увек домен забрањених уговора и да због тога ни примена санкција о одузимању предмета престације не долази у обзир у свим примерима дивергенције између два акта, већ само онда када је према околностима случаја интензитет те дивергенције у тој мери изражен да се вребају основна начела друштвене заједнице.

Питање одузимања предмета престација несавесне уговорне стране када је она друштвени субјект, у корист шире друштвене заједнице је веома сложено и задире и у питање појма друштвене својине. Не улазећи у детаљнија разматрања у том правцу, намеће се ипак једно решење које се чини да извире из законских одредаба како Закона о удруженом раду, тако и Закона о облигационим односима. Чини се да према

Уставу и Закону о удруженом раду није предвиђен исти правни режим за све објекте у друштвеној својини. Различита правила вреде за стварн у општој употреби којима по правилу управља шира друштвена заједница преко својих органа и оних који се налазе у посебној употреби (нпр. средства организација удруженог рада) којима управљају и располагају радници у удруженом раду. Нема принципијелне сметње да један исти објект у друштвеној својини било због модификације намене, било због одлуке суда, не промени свој правни режим, без обзира што та промена не утиче на његово битно обележје, тј. да је и даље остао у друштвеној својини. Тако, и у случају када је садржај уговора у тој мери и на тај начин противан садржају самоуправног споразума којег извршава да је изузетно повређен друштвени интерес, без обзира што је уговор закључен од стране друштвених правних лица и што се предмет несавесне уговорне стране налази у друштвеној својини, — могла би се применити санкција одузимања предмета у корист шире друштвене заједнице (општина). Оправданост ове солуције подржава чињеница што друштвена својина коју чини предмет престације несавесне стране одузимањем мења свој правни режим, није више у тзв. посебној употреби дотичног друштвеног правног лица, због његовог индигнитета у располагању тим средствима, већ се ствар враћа у правни режим опште употребе и о његовој судбини одлучиваће одговарајући органи општине, односно, право располагања ће припасти општини.

Према томе, санкције контрадикторности уговора са самоуправним споразумом из којег извире уговор, у начелу посматрано, ближе су правилима о апсолутној ништавости (ширина овлашћених на нападање, когентност захтева за складом два акта). При томе су истовремено заступљени и елементи релативне ништавости (могућност усклађивања и одржавања уговора на снази и др.), сем у случају када је овом дивергенцијом повређен друштвени поредак и морал када се према околностима случаја могу применити и правила о одузимању предмета у корист општине, чак и када су уговарачи уговора којим се извршава самоуправни споразум друштвена правна лица.

Овакве санкције би сходно могле бити примењене и на случај противности садржаја уговора статусним или општим самоуправним актима (чл. 22 Закона о облигационим односима). Тада је дакле у принципу такође реч о случају компромисне апсолутне ништавости, са елементима релативне ништавости сем ако је повређен општи интерес који искључује одржавање уговора на снази. За овај случај дивергенције, потребно је још напоменути да ништавост не може погодити уговараче ако нису знали да им је уговор противан са садржајем општег акта. Зато, у случају савесности уговарача, уговор, према закону, остаје на снази. Поред савесности, за одржавање неизмењеног уговора на снази поставља се још један услов: да закон друкчије не решава судбину уговора у посебном случају. Чини се да је тај посебан случај предвиђен управо у одредби у којој се говори о обавезном складу уговора и самоуправног споразума кад први извршава потоњи. То значи, да ако уговор извршава самоуправни споразум као општи правни акт, уговор не може

остати увек на снази без имена, или можда чак уопште не може остати на снази ако то околности захтевају, као што то омогућује чл. 22 Закона о облигационим односима, без обзира на то што је испуњен услов савесности уговарача око незнања за недостатак противности уговора са самоуправним општим актом. У другим случајевима, када уговор не извршава општи самоуправни акт у једном директном смислу, његов противан садржај, под условом савесности странака оставља уговор на снази без његове ревизије. Ово решење Закона о облигационим односима је сасвим оправдано. Оно не намеће уговорницима директну обавезу да се приликом закључења уговора упознају са садржајем релевантних самоуправних аката, иако ће то у пракси бити индикативно и корисно, да не би дошло до непотребних дивергенција па и спорова, већ се, чини се, може разумети тако, да је странка несавесна тек онда када је, знајући за садржај самоуправног акта, свесно уговорила обавезе које су супротне одредбама тог општег акта.

III

Што се тиче могућности хипотезе да уговор послужи као основ и оквир, дакле извориште самоуправног споразуму, чини се, требало би имати у виду следеће. Такву хипотезу не би требало сасвим искључити иако се мора имати у виду да ће она бити сразмерно ређа у пракси споразумевања и уговарања. Круг случајева, у којима је таква релација уговора и самоуправног споразум могућа, тешко је одредити на сасвим принципијелан начин. Чини се, ипак, да постоје две групе случајева у којима би уговор могао бити извориште самоуправног споразума: у прву групу спадају они који су изричито прописани законом, и то пре свега Законом о удруженом раду, а у другу групу они код којих је посебан стицај чињеничних околности у ланцу прометних операција произвео овакву релацију.

У члану 309 Закона о удруженом раду је изричито предвиђена чињенична подлога у којој ће самоуправни споразум имати извориште у уговору. Према одредбама овога члана, „на основу уговора о оснивању уговорне организације, радници и пословође закључују самоуправни споразум о удруживању којим ближе уређују међусобна права, обавезе и одговорности у уговорној организацији”. Уговор о оснивању уговорне организације мора бити закључен у писменој форми (чл. 308 ст. 1 ЗУР-а). Пред тога, овај уговор мора да садржи тачно одређене елементе, које закон захтева, а нарочито одредбе статусног карактера (фирма, седиште, делатност), одредбе о средствима, о правима и обавезама радника и пословође по основу рада удруженим средствима и средствима у друштвеној својини, о начину расподеле дохотка, о начину враћања удружених средстава и о одговорности уговорне организације према трећим лицима (чл. 308. ст. 2 ЗУР-а). Према томе, и форма и садржај уговора о оснивању уговорне организације указују на то да је ту уговор оквир-ан акт и да се по свом садржају приближава обележјима општег прав-

ног акта, без обзира што према начину закључивања задржава своје особености уговора у традиционалном смислу, дакле акта, којим се уобичајено регулишу индивидуалне правне ситуације. И поред начелног садржаја оваквог уговора, обавезе које се заснивају у том уговору претежно су облигационог карактера, иако се несумњиво уносе и елементи којима се уговору придају нова обележја којима добија нову димензију, друштвено и самоуправно правно обележје и социјалну функцију. Због тога је имогуће да из овако конципираног уговора проистиче обавеза за закључивањем самоуправног споразума којим ће се детаљније регулисати права и обавезе учесника у уговорној организацији.

Закон (ЗУР, чл. 309) користи речи „на основу уговора о оснивању...“ „...радници и пословођа закључују самоуправни споразум о удруживању“, што значи да се приликом закључивања самоуправног споразума морају поштовати одредбе уговора о оснивању, који је темељ самоуправном споразуму. Самоуправни споразум мора бити усклађен са уговором о оснивању.

Ван овог законом регулисаног случаја, у пракси споразумевања и уговарања, вероватно ће се, обзиром на посебне околности случаја показати потреба да уговор буде основ и оквир самоуправном споразуму. О томе ће вероватно бити речи у примерима међународних трговинских и пословних операција, у случајевима закључивања међународних уговора; али и ван тих ситуација са елементом иностраности или односа два суверенитета, — и у унутрашњем праву можемо претпоставити неколико хипотеза код којих ће уговор бити оквирни и полазни акт, као што би могао бити случај уговора о дугорочној пословној и техничкој сарадњи, уговора о инвестирању и сл. Несумњиво је, да и у оваквим случајевима, иако о томе нема директних законских регулатива, уговор и следећући споразум морају бити усклађени.

Ако је хипотеза о уговору као основу и самоуправном споразуму као деривираном акту могућа релација између та два акта и то у законом предвиђеним случајевима и у одређеним приликама када елемент иностраности или однос два суверенитета или оквиран и начелан карактер уговора у пословним операцијама то захтева, и ако се у таквом односу два акта захтева њихов когентан склад, — поставља се питање правних санкција за случај неусклађености самоуправног споразума са својим изворним, уговором, којег извршава. За овај несклад ни ЗУР ни Закон о облигационим односима није изричито прописао санкције. *Saedes materiae*, санкције за ову врсту несклада је требао да поништи Закон о облигационим односима. Међутим, у том закону не налазимо одредбе о томе. Закон о удруженом раду је поставио темеље једном могућем случају несклада самоуправног споразума са уговором који му служи као основ и оквир, у чл. 309. али не прописује санкције. Додуше, у чл. 588. Закона о удруженом раду налазимо санкције формулисаних на општи начин, које би несумњиво имале примену када би се дивергенцијом самоуправног споразума и уговора врећали општи интереси и општа начела друштвене заједнице: „Ако је самоуправни споразум закључен ради остварења недозвољеног интереса и циља или о

предмету који је недозвољен, он не производи правно дејство. Циљ и предмет самоуправног споразума су недозвољени, ако нису у складу са уставом или ако су у супротности са законом или са начелима морала социјалистичког самоуправног друштва." Када је дакле, несклад самоуправног споразума са уговором таквог садржаја и интензитета да вређа општа начела друштва, и ступио на терен забрањености и противзаконитости, наступа апсолутна ништавост ех тупс. У том случају, чини се, чак ни санкција одузимања предмета у корист шире друштвене заједнице не би била немогућа.

Остаје проблем одређивања санкција за случај када дивергенција самоуправног споразума према његовом изворишту није екстремно изражена и када се том дивергенцијом не вређају општа начела друштва. Ова материја је остала непокривена у правилима закона. Ипак, чини се да и за овај случај, аналогно правилима Закона о облигационим односима, или, још боље, комплементарном применом правила овог закона о нескладу уговора са самоуправним споразумом, када уговор извршава самоуправни споразум, долазимо и до санкција када је уговор основ и оквир самоуправном споразуму. При томе, сходно вреде сва она правила која су предвиђена Законом о облигационим односима.

Према томе, правне последице, чини се, треба одредити на једнак начин и за случај противности уговора са самоуправним споразумом и за случај када самоуправни споразум произилази из одредаба уговора. Разлог за то можемо наћи у следећем. Код нас се уговор као инструмент промета по свом карактеру не одваја од других, нових инструмената, јер је његов друштвени и правни карактер (нарочито социјална компонента), инкорпорисан у социјалистички друштвени систем. У ситуацијама када је уговор извориште самоуправном споразуму, реч је о таквом садржају уговора који је лимитиран когентним прописима закона. Тај садржај је по правилу начелног и општег дитета (случај уговорне организације), или од посебног друштвено-економског значаја (уговори о инвестиционој изградњи) за које случајеве важе посебни законски прописи, чиме је обезбеђена заштита друштвених интереса.

IV

Уговор и самоуправни споразум као инструменти промета уопште посматрано представљају два комплементарна акта, инструмента промета, који један другоме могу да послуже као основ и оквир ради реализације одређених прометних операција. Када један акт извршава материјалне обавезе предвиђене на општи начин у оквирном акту одн. изворишту, деривирани акт, без обзира да ли је уговор или самоуправни споразум у питању, мора бити у складу са актом који му служи за основ и оквир. У случају неусклађености деривираног акта са својим извориштем примењују се санкције предвиђене у Закону о удруженом раду и Закону о облигационим односима на сходан и комплементаран начин. У зависности од интензитета и правног садржаја у том нескладу,

санкције се крећу од могућности одржавања деривираног акта на снази са могућношћу кориговања одступања, до апсолутне ништавости *ex tunc* укључив и одузимање предмета у корист шире друштвене заједнице чак и онда када је утоварач или учесник самоуправног споразума као деривираних аката друштвено правно лице.

мр Јожеф Салма

РЕЗЮМЕ

Законна регулаторка воспрещеног несоответствия самоуправительного соглашения и договора, являющихся друг другу основой и рамками

Самоуправительный договор является новым регуляторным инструментом в югославском законе. Его место в правовой системе определено Конституцией (1974 г.) и Законом об объединенном труде (1976 г.). Распространяясь на широкий спектр, этот правовой инструмент может стать источником права, если происходит из автономных нормативных компетенций трудящихся в предприятиях объединенного труда и других ассоциациях, и улаживает правила поведения общим способом. Кроме этих рамок, в которых имеет характер общего правового акта, самоуправительный договор может регулировать и индивидуальные правовые ситуации, при чем, ставя основу для субъективного права, получает черты отдельного правового акта. В этом случае самоуправительный договор может создать и материальные обязательства участвующих в обороте. В связи с тем, что и договор сохраняется как инструмент оборота, законодатель поставил принципы, на которых основываются отношения этих двух актов. Самоуправительное соглашение и договор являются дополнительными инструментами оборота. Они могут, кроме других отношений, служить друг другу основой и рамками в случае реализации оборотных операций. Когда один из этих актов выполняет материальные обязательства, установленные принципиальным образом в другом рамочном акте, Закон об облигационных отношениях (1978 г.) предписывает, что исходящий акт должен соответствовать рамочному акту, его осуществляющему. Однако, если все же существует несоответствие, тогда применяются санкции, чья интенсивность зависит от размеров и содержания этого несоответствия. Правовые последствия вращаются от сохранения договора (самоуправительного соглашения) т.е. от исходящего акта с возможностью коррекций его отступлений до абсолютного аннулирования этого акта. Если же при этом очевидно наносится урон общественному интересу, тогда не исключается ни возможность отнятия предмета платежных возмещений в пользу более широкого общественного содружества, даже и тогда, когда договаривающийся или участвующий в обороте, заключивший исходящий акт, является общественным правовым лицом.

A SUMMARY

Legal Sanction of Prohibited Disparity between a Self-management Agreement and a Contract when they are Basis and Scope of each other

The self-management agreement is a new regulative instrument in Yugoslav law. Its place in the legal system is determined by the Constitution (1974), and the Law on Associated Labour (1976). On a broad basis, this legal instrument could be a legal source if it originated from the autonomous normative competence of the working people in the basic organisations of associated labour and other associations and regulated the rules of conduct in a general way. Besides this aspect, in which it has the characteristic of a general legal act, the self-management agreement could also sanction individual legal situations, and in doing so, establish subjective rights, acquiring the features of an individual legal act. In this case, the self-management agreement could also create (determine) material responsibilities of the participants in the business activity in question. Since the contract is also an instrument in this sphere, the legislator has laid down the principles of the relationship between the two acts. The self-management agreement and the contract are complementary instruments in the sphere of business activity (turnover). Among other things, they could serve as the basis and scope of each other at realisation of the turnover operation. Whenever one of these acts executes material responsibilities established as principles in the other, the one defining scope of the activity, the Law on Obligation Relations (1978) provides that the derivative act must be consistent with the scope laid down by the act which it is executing. If disparity still occurs, then there are applied sanctions the intensity of which depends on the dimensions and legal content of the disparity in question. Legal consequences range from keeping the contract (self-management agreement), that is, the derivative act, in force with the possibility of rectification of the deviation, to the absolute annulment of the act. If the social (public) interest has been injured in doing so, then it is possible to seize the object „in praestatio” in favour of the larger social entity even when the contractual party or participant in the business activity, who has concluded the derivative act, is a social legal person.

RÉSUMÉ

La réglementation légale de la discordance interdite de la convention autogestionnaire et du contrat quand ils sont l'un à l'autre le fondement et le cadre

La convention autogestionnaire est un nouvel instrument régulateur dans le droit yougoslave. Sa place dans le système juridique est déterminée par la Constitution (1974) et par la Loi sur le travail associé (1976). En évoluant sur un large spectre, cet instrument juridique peut être la source du droit, pour autant qu'il découle de la compétence normative autonome des travailleurs dans les organisations de travail associé et des autres associations et détermine les règles de comportement de manière générale. A part cette dimension, dans laquelle elle a le caractère d'acte juridique général, la convention autogestionnaire peut réglementer aussi les situations juridiques individuelles, auquel cas, en fondant les droits subjectifs, elle

obtient les caractères de l'acte juridique isolé. Dans ce cas la convention autogestionnaire peut créer des obligations matérielles des participants dans les échanges. Étant donné que le contrat est maintenu aussi comme instrument dans les échanges le législateur a établi les principes sur lesquels est basé le rapport de deux actes. La convention autogestionnaire et le contrat sont les instruments complémentaires des échanges. L'un à l'autre, à part les autres relations, peuvent servir de fondement et de cadre à l'occasion de la réalisation des opérations d'échanges. Quand un de ces actes exécute les obligations matérielles établies sous forme de principe dans l'autre, l'acte d'enchâssement, la Loi relative aux rapports d'obligation (1978) prescrit que l'acte dérivé doit être en conformité avec l'acte d'enchâssement qu'il met en pratique. Si une discordance se produit quand même, on applique les sanctions dont l'intensité dépend des dimensions et du contenu juridique de cette discordance. Les conséquences juridiques évoluent à partir du maintien du contrat (de la convention autogestionnaire), c'est-à-dire de l'acte dérivé en vigueur avec la possibilité de corriger ses variations, jusqu'à la nullité absolue de cet acte. Si dans ce cas une atteinte importante a été portée à l'intérêt social, la possibilité n'est pas exclue de retirer l'objet de la prestation au profit de la communauté sociale, même alors que la partie contractante ou le participant dans l'échange qui a conclu l'acte dérivé est une personne morale sociale.